

Роман
ІВАЊИЧУК

Торговиця

Роман

Харків
«ФОЛІО»
2022

ЧАСТИНА ПЕРША

Місто, про яке йтиме мова, не надто велике, його велич таїться головно в історії, непорушних традиціях та особливій ментальності мешканців. Проте воно таки досить просторе, бо, крім старовинного урбаністичного центру зі схожою на шахову фігуру ратушею й двома паралельними вулицями, заставленими крамницями, книгарнями, офіційними установами, школами й музеями, двома готичними костелами й п'ятибанною церквою візантійського стилю, — оточене зусібіч супутниковими передмістями, кожне з яких має своє неповторне обличчя, характер, історію, та щонайважливіше — специфічну психологію й усталені звичаї мешканців. Й називаються вони: то Мнихівкою з каштановими алеями та аристократичними, з гостроверхими вежами, віллами, то Багінсбергом, Маріянгілфом та Віцентівкою зі схожими між собою, мов близнята, ошатними домиками, що їх побудували колись німецькі колоністи, то Королівщиною з громіздким ґмахом міського шпиталю й підхмарними димарями газовні, електровні й пивоварного заводу, то Косачівкою над Чорним потоком, яка набрала нині провінційно-цивілізованого вигляду збудованими без смаку і найпростішої архітектурної мислі будинками новітніх багатіїв і яка в пам'яті містян і досі залишається чорною ямою єврейського ґетто, то надпрутськими Воскресінцями, то Дятьківцями із солодовим заводом, то Шепарівщиною із моторошним лісом, до якого бузувіри із свастиками на рукавах вели на розстріл євреїв, то...

Та найцікавішим з усіх передмість є надпрутський поділ — Торговиця — і як хтось конче хоче знати правдиву сутність Міста, то мусив би досліджувати саме цей квартал — подібно, як вивчав би чужинець, коли б йому це спотребилося, марокканську касбу.

Отже, події нашого роману відбуватимуться переважно на Торговиці... Заходь сюди зі мною, дорогий читачу, не пошкодуеш... Й коли спустишся від ратуші зарослим гігантським борщівником, головатими будяками й залізнолистою кропивою крутосхилом і виберешся із нетрищ, захаращених гаражами й схожими на курники повітками, невість для чого призначеними, й опинишся у видолині, з якої ратуша видається набагато вищою, ніж насправді, коли станеш біля криниці, названої чомусь Кляштором, захищеної в подібну до каплички будівлю, з котрої вистовбурчуються три залізні важелі старозавітних помп, що ними чи не всі мешканці кварталу помпують тут до відер воду, й повернешся спиною до піднебесної ратуші, то побачиш перед собою дбайливо впорядковане поселення, обступлене з двох боків магістралями, які, минаючи запуснені і вже не чинні млини, прямують до Пруту, — ці вулиці тутешні мешканці, незважаючи на перейменування, й досі називають — Скупневича й Сенкевича, а вузькі провулки, немов нью-йоркські стрити, що єднують обидві авеню, майже всі ніяк не називаються, бо не вистачило б назв для тих викладених тротуарними плитами стежок і квадратних, обступлених яблунями та вишнями майданчиків, що заповнюють шахову долину Торговицького передмістя аж до надпрутського зарінку, над яким пишається барокова вілла «Ядвіґа», що її побудував для своєї коханої Зіти останній австрійський імператор Карл Франц-Йосиф.

Однак гостеві Міста, який забрів на Торговицю, навіть не втямки, що його доконче вчепиться тут блуд, коли він ітиме до Пруту вузькими вуличками, минаючи замаєні бузком майданчики — гість несподівано для себе втрапить у дільницю, де його

покине будь-яка орієнтація й він марно шукатиме виходу. То на обгородженій дощаним парканом площі, заставленій ятками й крамничками, запрудженій сільськими возами, галасує багатолюдний ринок, де безладно метушиться заклопотаний тлум. Зануривши в опалки морди, форкають й іржуть тут коні, й гучули біля парканів, завішаних килимами й ліжниками, мовчазно пропонують свій товар; ключівські господині в чистеньких намітках ласкаво припрошують покупців до збанків з гусянкою й пряженим молоком; полонинські ватаги розкривають бербениці й тицяють перехожим дерев'яні ложки, щоби покуштували бриндзу; найбільшні продавці розстеляють на землі зношену вберю, запевняючи, що вона лише раз торкана; ковалі дзеленькають в'язками кінських підков, римарі хвалять кінську збрую, а міщанки тарабаняють ложками в мідний посуд, ніби у дзвони... І все тут для покупця знайдеться: від чайників, мисок, мідних мидниць, порцелянових філіжанок й невідомо звідки привезених самоварів — до шевських кілків, амбарних колодок та плугів, від космацьких вишиванок до буковинських байбараків з волічковими байорками й кутасами, від дерев'яної тачки до старого мотоцикла. Тут оглухнеш від гамору й глузливого сміху перекупок, котрі заблуканого чужинця, який допитується, як пройти до ратуші, справляють кожна в інший бік, — й він довго блукатиме поміж ятками, аж поки не побачить, що до ратуші рукою подати, але це станеться тоді, коли йому вдасться знайти в паркані проломину й він знову опиниться в ошатному кварталі, який через ярмарковий содом весь називається Торговицею.

І як уже знову гість або ж блудний син, який дістався до рідного Міста просити прощення за розлуку, опиниться в тій геометрично спланованій передміській тісноті, — тоді явиться йому справжнє диво, задля якого варто було сюди прийти: за буйноліссям Студентського парку невпинно шумить Прут, а за ним у піднебессі синім візерунком підмальовується небокрай — то дає про себе знати перша гряда Карпат.

Розділ перший

Літнього недільного ранку мешканець Торговиці Олексій Шамрай, якого позаочі, а то й у вічі сусіди кличуть просто Олесем, вертався з рибалки без улову: на устеріччі Пістиньки з Прутом, де він звечора розсипав по плесі пахучу конопляну макуху для наживки, риба цього разу не клювала.

Та й добре: поплавець ліниво гуляв по тихій заводі, ніби й сам був сонний, як рибалка, він вряди-годи мілко занурювався й знову спливав і чапів у марній настороженості, немов призабута згадка, що враз проколюється й безслідно гасне у розлінивленому мозку.

Стан утихомиреності природи й пам'яті був цієї миті для Олеся потрібний: він радів, що спогади бодай на часину звільнили його душу й відпустили на волю, схожу на сон без сновидінь... А таки добре, що риба не клювала й не ментрежила його спокою: поплавець мертво застиг на повороненій вранішньою прохолодою водній гладіні, на яку з Воскресінецької гори почала вже виливатися блідота літнього ранку. Тихо війнув із ліщинових кущів, що закожушили гору, зачаєний у них поночі пахучий легіт, ще мить — і на прюзі грушівської видоліни з'явиться серпик червоно-золотої лави й почнеться спекотний літній день з його настирливими вимогами й суєтою.

Йї немов для того, щоб ще на одну хоча б мить продовжити стан досвітнього спокою, Олесь вийняв з калабаньки зловлені перед досвітком дві верховодки й кинув їх на середину плеса, хай собі гуляють, а сам квапно змотав спінінг, підвівся й пірнув у серпанкову заводь вранішнього туману, якого ще не встиг розрунтати світанок, — щоб якийсь іще час побути без згадок у тихому й бездумному затишку.

Вулиця Сенкевича, до якої й досі не прив'язалася назва Млинської, була безлюдна; Олесь проминув велетенську споруду перетвореного у товарний склад млина, що колись був власністю місцевого мільйонера Менделя Крупника й натуж-

но тоді гудів, обертаючи важкі жорна, ще й лопотів лотоками так гучно, що луна відбивалася від Воскресінецької гори й була схожа на торохтіння кулеметних черг.

...Десь там, за ліщиновими кущами, сотенний Скиба заряджав міномет, спрямований на зайнятий облавниками «Червоної рубахи» млин; Скиба, кваплячись, укинув міну в дуло зворотним боком, і всі четверо мінометників разом загинули — нині вони спочивають біля боднарівської церкви на цвинтарі, а упівська сотня «Сурма», кинута на крупниківський млин, потрапила в кільце червонорубашників, упали майже всі, і з ними Юрко Сербин — Орлик, а Олесь Шамрай на псевдо Грім був спійманий живим.

І вже не стало благословенної тиші, що панувала вдосвіта над плесом, — минуле таки увірвалося в живий Олесів світ, і він ще раз переконався: його нинішнє вільне життя ніколи не скине із себе невірницьких пут минулого.

Й коли відчинив хвіртку свого подвір'я, заставленого чударнацькими потворами з кореневищ, у які він, вирізьблюючи, втілював образ ворожої сили, — ті потвори враз зрушилися з місць, як колись облавники у підніжжі Воскресінецької гори, і, взявшись за боки, качалися по землі від зухвалого сміху й каркали: а где твая незалежність, бандеро, твой же президент ещю ні слова не вимовлів по-хохлацкі, а тебя, героя, обзивает бандітом; вони плювалися ядучою слиною, й це тривало доти, поки з нинішньої волі не долинув п'яний голос: то горланів, ідучи вуличкою попри Олесеве обійстя, сусід Гаврилко, який щоранку квапився до кнайпи пані Малгосі, щоб похмелитися після всеношної пиятики, й був тоді злий на весь світ: нинішнього ранку він виливав свою пізьму на українського президента:

«Гей ти, шолудива приблудо, президенте вуркаганів із большевицьких підворітень, ще раз кажу тобі, що я таки дочекаюся бачити тебе як не на шибениці, то в криміналі! Доки мемо при тобі бідувати?»

Й коли після Гаврилкового галайкання запала над Торговицею німота, Олесь настороженим поглядом обвів своє обійстя: кореневищні потвори сумирно стояли перед повіткою, а в пам'яті Олесь ще тліли недобрі слова й глузливий сміх, почуті не тут, на власному подвір'ї, а кілька років тому у Воркуті від абшитованого начальника конвою Лиховідька, якими той посеред вулиці обливав колишнього в'язня лютою ненавистю лише за те, що він, Олексій Шамрай, перестав бути його рабом, вільно ходить по землі й ставить кроки, як хоче — чи вліво, чи вправо — і не боїться конвойних з автоматами напереваги; не стало вже конвойних, і автомата у Лиховідька давно вже не було, натомість у руках тримав він мітлу, котрою ритмічно помахував, замітаючи тротуар перед душевим павільйоном, де служив банщиком; замість шинелі висіла на ньому засалена фуфайка, й ніби від того, що мав на собі таку невибагливу уніформу, його зазміючені від злоби губи враз розтягнула вимушена запобіглива посмішка — Лиховідько з колишнього грізного начальника став нікчемною й жебручим голоском пролебедів:

«Ти би, парень, поставил мнє сто грам, і ми випілі б не за такіє уж плохіє времена; да неужелі ти забил, как я, коґда ти нечаянно перешаґнул черту зони, випалілі із автомата не в тебя, а в воздух?»

Олесь змахнув рукою, щоб прогнати від себе поганий спогад, та на його місце втиснувся інший, ще гіркіший, який, зрештою, ніколи не покидав його пам'яті... Уже було дозволено колишнім в'язням вертатися на батьківщину, Олесь прибув до Міста, сьак-так обладнав спорожнілий, запущений отчий дім й поїхав знову до Воркути, щоб забрати звідти свою Нусю, яка після тюрми запала в сухоти. Їй потрібно було негайно змінити місце проживання — Олесь квапився, та не встиг і поховав свою Зірку — так називав її, коли вони листувалися, перебуваючи в різних зонах, а після звільнення повінчався з нею — поховав дружину в чужій землі, скованій вічною мерзлотою...

Він ще раз поглянув на потвори, вилаштувані в ряд під стіною повітки, й подумав, що не викине їх, не спалить, як задумав було недавно, адже стільки труду вклав, вишукуючи у Вербізькому лісі за Воскресінецькою горою дубові й грабові покручі, полишені бурями, приносив їх додому, невпинно видобував з їхніх закоряжених тіл страхітливі подоби й називав їх іменами бузувирів, які калічили протягом десятиліття його долю. Чи були вони достоту схожі на тих злочинців, які майже ціле століття панували на його землі, — не мав певності, проте їхні бридкі парсуни уміцнювали в Олесеві лиху про них пам'ять: вони відображали сутність його знівченого життя, й тому не важився тепер їх позбуватись, бо й воля не матиме властивого образу, якщо її перестане відтінювати примара неволі...

Й подумав цієї миті Олесь, що таки ніколи не знищить їх хоча б тому, що он п'яний Гаврилко шельмує президента Олесевої незалежної держави, й справедливо шельмує, бо не такого керівника заслужив звільнений люд, але ж не вмістилась би його фігура, якби вирізьбив її із мертвого кореневища, в ряді потвор під повіткою — не знайшлося б для неї там місця... Був би то образ нинішньої ущемленої свободи, яка ввижалася колись людям у постатях архангелів на білих конях, із золотими трубами, прикладеними до віщих вуст, а замість них вийшли владарювати не доношені в неволі байстрюки. Та інших нині не маємо, то замовкни, Гаврилку, не стинай завчасно голів провідцям, які не винні за свою нездалість, — інші ще не народилися, а без проводу військо гине.

Так міркував Олесь, стоячи посеред подвір'я, а кустратий Гаврилко вже вертався назад, заморивши у кнайпі черв'яка чаркою; від того він подобрішав і, зупинившись біля Олесевого подвір'я, сперся ліктями на паркан і дивився на сусіда здобрілими очима, ніби враз уздрів своє краще майбутнє крізь каламутну мережку похмілля.

Гаврилко вперто вдивлявся в Олесья й очей від нього не відводив, ніби мав задоволення від того, що сусід під його

поглядом ніяковіє, не має що сказати, бо і «добридня» не почув; захмелілі Гаврилкові очі бралися то осугою зажури, то спалахували глузливими блискітками, ніби насміхалися над збентеженням Олесь, який ще не позбувся прикрих згадок, а тут цей влізливець хоче від нього щось почути — бо чого стоїть і липне до нього захмеленим поглядом; врешті він вильнівся від п'яної магії сусіда й запитав його знехотя:

«Що доброго чувати, Гаврилку?»

«Біда!» — коротко відказав п'яничка і чекав, що на те відповість Олесь — заперечить чи підтакне, а що той мовчав, то повторив виклично, під'юджуючи його до балачки:

«Біда!»

«Певне, Малгося вам недолила», — спробував зажартувати Олесь, проте Гаврилко на жартівливий тон не спокусився й мовив із безнадією в голосі:

«А чьо вона доливати буде, коли в хлопа грошей нема?.. Та що то за така влада настала, що жебраком ходиш?»

«Якби ви менше пили, Гаврилку, то якийсь грейцар таки задзеленькотів би в кишені...»

Гаврилкові очі скаламутилися від злості, він її вгамував і запитав чемно, аж улесливо:

«А тобі добре, Олесю?»

«А таки добре! — аж скрикнув Олесь, сподіваючись різким тоном відпудити влізливця — хай собі йде своєю дорогою, та що Гаврилко й далі не вступався й пронизував сусіда глузливим поглядом, то мусив доводити Гаврилкові, чого йому добре. — А добре тому, що вже ніколи й ніхто не скомандує мені ні “parzód!”, ні “вперьод!”, ані “vorwärts!” — став я господарем у своїй хаті!»

«Та який ти господар — бідак із залатаною гузицею!» — зареготав Гаврилко, аж луна покотилася Торговицею.

На вуличках, подвір'ях і в садках було тихо, бо ж неділя й люди ще відлежувалися по хатах, тільки рибалці й пиякові дома не сиділося. Однак на голосний Гаврилків сміх рипнула

хвiртка на сусiдньому обiйстi й тротуаром покрокував, пiдпираючись гнutoю бамбуковою паличкою, статечний добродiй у фетровому ширококрисому капелюсi, в маринарцi з трикутним рiжком бiлоi хустинки в нагруднiй кишеньцi, в штиблетах з довгими шпiцями, — був то колишнiй судовий радник Корнель Геродот, якого на Торговицькому передмiстi називали професiйним полiтиком. Вiн зупинився бiля Олесевої брами й, змахнувши паличкою в бiк Гаврилка, мовив тоном, який не терпить заперечень:

«Добре лише добрим людям».

«А ви добрий?» — вишкiрився на нього Гаврилко.

«Добрий той, хто прожив у милосердi й любовi, хто живота свого не жалiв за друга своя. А я грiшний», — спокiйно вiдкавав Геродот, не дивлячись нi на Гаврилка, нi на Олесь, лише в бiк Студентського парку, нiби саме там, у липовiй тiнi, вi, таiлася та незрима доброта й любов.

На дзвiницi Михайлiвської церкви заталанiв дзвiн, пан Корнель перехрестився й подався на поклик благовiста. Проiшовши кiлька крокiв, вiн зупинився, оглянувся й мовив напутньо:

«Не ждiть добра нi вiд Бога, нi вiд людей, знайдiть його в собi, чей тiльки воно допомогло нам витримати i “naprzód”, i “вперед”, i “vorwärts”. А тепер не забудьте оглядатися, щоб побачити, в яких душах те добро народжувалося, жило i сяяло над нашим Мiстом, а в яких не народилося, вмерло в зародку. Видющi будьте й пам’ятливи!»

«Ти зрозумiв, що цей дивак наплiв?» — спитав Гаврилко в Олесь, коли Геродот зник у бiчнiй вулицi.

«Пора всiм це втямити», — вiдкавав Олесь i знову глянув на покручi, що стояли рядком пiд повiткою й були знаком зла. Й проказав сам до себе, коли Гаврилко вже пiшов:

«А чому ж то у всiх нас нацiлений зiр на зло, а добра не вмiємо i не хочемо бачити, а тож то вони, тi свiдки нашої долi, завше ходять у парi...»

Й, ніби відповідаючи на ці слова, галайкав Гаврилко, йдучи вулицею:

«Добро, добро!.. А де його взяти?»

Розділ другий

Гаврилкове галайкання давно затихло, певне, він уже солодко простягнувся на бамбетлі у своїй халабуді, що прикуцнула, немов жebraчка на паперті Михайлівської церкви, до кам'яної загорожі Геродотового двора й сховалася за нею, — тож літнього недільного ранку все довкруг успокоїлося. Торговиця остаточно прокинеться аж тоді, коли Гаврилко, похміллям приспаний, добре відпочине і голосно, аж відчайдушно позіхне, попліскуючи долонею по губах, й звуки того позіху, ритмічно переривані, розкотяться по Торговиці, мов у старі часи лопотіння крупниківського млина; тоді по всіх обійстях забрешуть собаки, котрі замість півнів виконують службу будителів; півні на Торговиці не водяться, вони аж за хвилину обізвуться з Воскресінець, й те собаче й пташине суголосся врешті роздрухає зі сну весь квартал.

Та поки що на міському подолі пануватиме святкова тиша, й цей спокій допоможе Олесеві Шамраєві розмішляти над напутніми словами Корнеля Геродота, що закликали кожного пожилця оглядатися назад і пізнавати, де й коли народжувалося у душах містян всеможне добро. А що кожен мешканець Торговиці знав історію свого Міста так докладно, як старий хасид Тору, й це усвідомлення власної історії живило гідність містян, то й Олень цієї миті сягнув думкою в глибину часу й зіткнувся там із згадкою про подію, що спричинилася до високої слави Міста, яка здивувала весь довколишній світ...

За незапам'ятних часів у селі Слободі Рунгурській, що за Печеніжином протягнулося з приміських долів до гір, помітили пожилці на деяких потічках, калабанях і ставках брунатну

масляну плівку, що мінилася на сонці то в рожевий, то в сизий колір, й коли зачерпнеш води рукою, то долоня, ставши масляною, нудко запахне, й не відмиєш її сирію водою...

Якоїсь осені пастушки, полишаючи перед вечером пасовисько, схотіли загасити ватру водою з потічка й жахнулися, побачивши, що вода спалахнула синім полум'ям, — й незабаром по світу рознеслася дивна новина: рунгурська вода горить!

Минуло багато часу, й підприємці відкрили тут нафтовий промисел. Дотоді нафта спотреблювалась людям хіба що для змазування опіків, чей ніхто в ту пору не знав не те що моторів із внутрішнім згорянням, а й звичайних гасових ламп, тож селяни стали виганяти худобу на гірські пасовиська, бо вода із рунгурських струмків шкодила худобі, — мешканці села і в тямці не мали, що топчуться по золоті.

Та світ, звісно, чутками повниться, й вістка про воду, яка горить, прокотилася через усю Австрійську імперію аж до Парижа — до мудріших, ніж у рунгурських селян, голів, які вже знали ціну апшеронських копалень, але де той Апшерон — на Закавказзі, а неоціненний скарб марнується тут, у Галіції. Й наїхала згодом до Міста тьма-тьмуца промисловців із Західної Європи, яких чомусь називали «англіками з Коломиї», й на місці зрубаних букових, смерекових та тисових лісів вирости на рунгурських просторах нафтові вишки, а земля скоростилася ямами, в які власники свердловин заганяли місцевих хліборобів, котрі ніколи не бачили живих грошей, черпати відрами ропу з ям. За ті мідяки не один селянин, який усе життя впивався запахом левад, житніх ланів, черемх, акацій і гречки, захлинався в задушливому смороді чорного золота й навіки залишався в копальні — ніхто його не рятував...

Минули десятиліття, й у Печеніжині підприємці збудували рафінерію, а тоді настала потреба транспортувати бензин, гас та озокерит у дальші, ніж Місто, краї на продаж. Тож проклали вони залізничну колію з Рунгур — через Печеніжин — до Міської стації й пустили по ній громіздкий локомотив, що

• ————— •

тягнув за собою чотири вагони й, виштовхуючи через високу трубу чорні клубки диму, розпачливо свистів — для постраху містянам і базарникам, що то по вівтірках та неділях тягнулися звідусіль на міську торговлицю з худобою на продаж, а пастушки гнали табуни качок та гусей прямо-таки по штретці, і птиця, яка ніколи не бачила такого страховища, як це, що повзло центром Міста й називалося льокайкою, зовсім його не боялася, — тоді з кабіни машиніста вискакував його помічник, вибігав перед паровоз, розмахував червоним прапорцем і розганяв з колії птаство та людей, погрожуючи їм чужинецькою лайкою.

На ту веремію щовівтірка вибігав з Торговиці до ратуші малий Олесь, зупинявся на тротуарі, помахував машиністові рукою, й здавався він хлопчикові неземною істотою, бо ж правив такою страшною махіною... Та незабаром ця розвага для нього закінчилася, машиніст покинув льокайку, яка ставала щораз менше потрібною, бо ропа в Рунгурах вичерпувалася, й він оселився на Торговиці, купивши пляц під будинок біля Студентського парку, — в нього, як і в кожного, хто мав сто-сунк до Рунгур, водилися гроші, й став колишній славний машиніст умілим бляхарем, до якого з усього кварталу ходили торговицькі мешканці цинувати продірявлені відра, баняки, ванни й бляшані корита...

Бляхар Антошко Дзівак був корінним містянином, проте людиною світовою. Належав він до польської міської громади й виховався на польського патріота, і хоч і жив із торговицькими українцями у повній злагоді, все ж у вісімнадцятому році мусив сповнювати свій патріотичний обов'язок: роздобув десь австрійського манліхера й, забарикадувавшись на горищі, стріляв по зунрівцях, які проголосили в Галичині Західноукраїнську Народну Республіку, й не один серед українських вояків був його сусідом.

Потім, коли війна закінчилася, Антошко клявся, що ні одного русина не вбив... Однак, як щирий поляк, пішов він з легіонами Пілсудського в похід на Київ, потрапив до москов-

ського полону й опинився у таборі в селищі Дубровці над Волгою. Зумів утекти з табору до Царицина, там працював кочегаром на «кукушці», навчився машиністського куншту й, коли повернувся з полону до Міста, а було це вже після Ради амбасадорів, яка затвердила Галичину в складі Речі Посполитої, подався до Рунгур на нафтові промисли й став там машиністом славної міської льокайки.

Після того як Антошко, ставши з колійовця бляхарем, побудував собі ошатний будинок у кінці вулиці Скупневича, спотребилася йому господиня дому. Він недовго розглядався, бо давно впала йому в око донька торговицької прачки, до якої приносили брудну білизну українські пані. Панна Емілія перейняла у матері фах і вважалася на Торговиці, як і бляхар Антошко, найсумліннішою майстринею, а що була українкою, це для нього не мало ніякого значення, навпаки — він давно знеохотився до польських вертизадниць, які тільки те і вміли, що малювати карміном губи й з погордою глипати на скромно одягнутих русинок — однаково здібних до та́нса і до го́zańса¹.

Йї стала пані Емілія вірною жоною Антошка. Та все ж вони обоє, незважаючи на національну толерантність, залишалися кожне для себе тими, ким мати народила. Емілія була щирою українкою, дома розмовляла лише по-своєму й прала білизну переважно для українців; Антошко балакав з дружиною й дітьми виключно по-польськи й волів мати клієнтами поляків, хоч цинував баняки усім, хто приносив. Бо прати шмаття може кожна жінка, а витворним бляхарем на Торговиці був він один... Антошко ніколи не вникав у секрети жінчиного фаху, але й не любив її порад: коли Емілія радила Антошкові, як краще залатати коновку, поливачку або витягнути ринву, він незлобливо говорив їй: ти пильнуй хлопських сорочок, а мені не заважай, ja sam jestem profesorem od tego!²

¹ До забав і до праці (пол.).

² Я сам професор у тій справі (пол.).

ЗМІСТ

ЧАСТИНА ПЕРША

Розділ перший	8
Розділ другий	14
Розділ третій	21
Розділ четвертий	30
Розділ п'ятий	35
Розділ шостий	45
Розділ сьомий	55
Розділ восьмий	64

ЧАСТИНА ДРУГА

Розділ дев'ятий	75
Розділ десятий	87
Розділ одинадцятий	98
Розділ дванадцятий	109
Розділ тринадцятий	119
Розділ чотирнадцятий	130

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

Розділ п'ятнадцятий	139
Розділ шістнадцятий	148
Розділ сімнадцятий	160
Розділ вісімнадцятий	169
Розділ дев'ятнадцятий	179

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

Розділ двадцятий	187
Розділ двадцять перший	194
Розділ двадцять другий	199
Розділ двадцять третій	206
Розділ двадцять четвертий	213
Примітки. <i>Василь Габор</i>	221